Терешко Зоряна,
студентка 4 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ЗАХИСТУ

Право на життя посідає центральне місце в системі конституційних прав і свобод людини як невід'ємне, фундаментальне природне право, що становить основу існування особистості та передумову реалізації всіх інших прав. У Конституції України 1996 року це право знайшло своє закріплення в статті 27, яка проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, обов'язок держави – захищати життя людини, а кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Така нормативна конструкція відображає комплексний підхід до розуміння права на життя не лише як негативного зобов'язання держави утримуватися від будь-яких свавільних дій, спрямованих на позбавлення життя, але й як позитивного обов'язку забезпечувати ефективний захист цього права від будь-яких посягань, включаючи посягання з боку третіх осіб. Конституційне закріплення права на життя в Україні відповідає принципам верховенства права та людської гідності, закріпленим у статті 3 Основного Закону, де людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи – змістом і напрямом діяльності держави.

Наукова доктрина конституційного права України інтерпретує статтю 27 як норму, що встановлює абсолютний характер права на життя в мирний час, з можливістю

© *Терешко Зоряна, 2026*

обмежень лише в рамках, передбачених законом і з урахуванням пропорційності. Невід'ємність права підкреслює його природний, позапозитивний характер, що не залежить від волі держави чи особи, а заборона свавільного позбавлення життя слугує гарантією проти довільних дій органів влади. Обов'язок держави захищати життя людини трансформується в систему правових, організаційних і практичних заходів, спрямованих на запобігання загрозам життю, включаючи кримінально-правову охорону, адміністративний контроль та судовий захист. Додатковий елемент – право на самозахист – розширює суб'єктивну сторону права, надаючи особі можливість активної участі в захисті свого життя та життя інших, що гармонійно поєднується з державною монополією на застосування примусу. Конституційний Суд України в своїх рішеннях неодноразово наголошував на непорушності та невідчужуваності цього права, вказуючи, що воно не може бути скасоване або звужене навіть у разі внесення змін до законодавства, а його гарантії поширюються на всіх осіб, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від громадянства [3, с. 126].

Міжнародно-правові підходи до захисту права на життя формують універсальну та регіональну системи стандартів, які Україна інтегрувала в національне правове поле відповідно до статті 9 Конституції, де ратифіковані міжнародні договори є частиною національного законодавства. На універсальному рівні ключовими актами є Загальна декларація прав людини 1948 року (стаття 3), яка проголошує право кожної людини на життя, свободу і особисту недоторканність, та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (стаття 6), що деталізує невід'ємність права на життя, заборону свавільного позбавлення життя та встановлює суворі умови для застосування смертної кари в державах, де вона не скасована. Україна, ратифікувавши Пакт, а також Другий факультативний протокол до нього щодо скасування смертної кари, повністю відмовилася від цього виду покарання, що відповідає сучасним тенденціям гуманізації кримінального права [1, с. 16].

Регіональний рівень представлений Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 2), ратифікованою Україною 1997 року, яка встановлює, що право кожного на життя охороняється законом, а умисне позбавлення життя допускається лише у виняткових випадках – на виконання смертного вироку суду (з урахуванням Протоколів № 6 і № 13, які повністю скасовують смертну кару) або як наслідок абсолютно необхідного застосування сили для захисту особи від незаконного насильства, здійснення законного арешту, запобігання втечі особи під вартою чи придушення заворушення або повстання. Європейський суд з прав людини в своїй практиці сформулював концепцію позитивних і негативних зобов'язань держави за статтею 2 Конвенції: негативні передбачають утримання від будь-яких дій, що призводять до свавільного позбавлення життя, тоді як позитивні вимагають вжиття необхідних законодавчих, адміністративних та практичних заходів для захисту життя осіб під юрисдикцією держави, включаючи створення ефективної правової бази для регулювання застосування сили представниками держави, запобігання загрозам від третіх осіб, а також проведення ефективного, незалежного та оперативного розслідування будь-яких випадків смерті, що відбулися за обставин, які викликають обґрунтовані підозри щодо порушення права на життя.

Такий двоєдиний підхід до захисту права на життя в міжнародному праві забезпечує не лише реактивний, а й превентивний характер охорони, що особливо актуально в умовах сучасних викликів, як-от збройні конфлікти, техногенні ризики чи екологічні загрози. Європейський суд наголошує на обов'язку держави здійснювати оперативне розслідування з метою встановлення обставин смерті, ідентифікації винних і притягнення їх до відповідальності, що становить процесуальний аспект позитивних зобов'язань. У контексті України міжнародні стандарти слугують орієнтиром для національного законодавства: Кримінальний кодекс України передбачає

відповідальність за посягання на життя, а процесуальне законодавство гарантує право на ефективне судове оскарження дій чи бездіяльності органів влади щодо захисту життя [2, с. 345].

Гармонізація конституційного закріплення права на життя в Україні з міжнародно-правовими підходами виявляється в практиці застосування норм Європейської конвенції національними судами, а також у рішеннях Конституційного Суду, який враховує європейські стандарти при тлумаченні статті 27 Основного Закону. Це сприяє формуванню єдиної системи захисту, де національні механізми (конституційна скарга, адміністративне судочинство, діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини) доповнюються міжнародними (звернення до Європейського суду з прав людини після вичерпання національних засобів захисту). У науковій літературі підкреслюється, що ефективність захисту права на життя залежить від реального виконання державою позитивних зобов'язань, зокрема в умовах надзвичайних ситуацій, де право на життя не підлягає обмеженню навіть під час воєнного стану відповідно до статті 64 Конституції України.

Таким чином, конституційне закріплення права на життя в Україні не лише відтворює міжнародні стандарти, але й розвиває їх через акцент на державному обов'язку захисту та праві на самозахист, що забезпечує високий рівень гарантій. Міжнародно-правові підходи, у свою чергу, надають динамічний інструментарій захисту через концепцію позитивних зобов'язань і судову практику, сприяючи еволюції національного права в напрямку більшої ефективності. Подальше удосконалення механізмів реалізації цього права вимагає постійного моніторингу відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, посилення превентивних заходів і забезпечення доступності судового захисту, що в сукупності формує цілісну систему охорони найвищої соціальної цінності – людського життя.

Список використаних джерел:

1. Костров В. О. Міжнародно-правові стандарти соціальних прав людини та їх утілення в Конституції України. *Права людини, держава, суспільство*. 2019. № 2. С. 12-20.

2. Крамар Р. І., та ін. Конституційно-правові засади захисту прав і свобод людини. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. 2024. № 41. С. 342-347.

3. Соболь Микола Олександрович. Невідступні права людини під час воєнного стану: міжнародно-правові стандарти, національне регулювання та практичні виклики. *Сучасна доктрина права*. 2025. № 12 (94). С. 120-128.